

Competitivitat i cooperació. Justícia i pau

Arcadi Oliveres

Arcadi Oliveres Boadella és doctor en ciències econòmiques i professor titular del Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona. És president de Justícia i Pau, de la Universitat Internacional de la Pau de Sant Cugat del Vallès, del Consell Català de Foment de la Pau i membre de la Societat Catalana d'Economia de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha realitzat investigacions en temes de comerç internacional, globalització econòmica, deute extern, cooperació al desenvolupament i economia de la defensa. Així mateix, ha escrit diverses obres i ha col·laborat en l'elaboració d'algunes altres, entre les quals: *El militarismo en España* (editor juntament amb en Pere Ortega, Icaria, Barcelona, 2007), *Un altre món* (Angle, Barcelona, 2006), *Contra la fam i la guerra* (Angle, Barcelona, 2005).

Competitivitat i cooperació. Justícia i pau

1. Introducció

El 50% de la humanitat viu en zones urbanes. La urbanització és un procés creixent i ben palpable a les darreres dècades. A mitjan segle xx tan sols el 33% dels habitants del planeta vivia a les ciutats, mentre que es preveu que l'any 2030 el percentatge arribi ja al 63%. La urbanització, a mesura que progressa, marca actituds en la vida econòmica i social que s'allunyen, per a bé i per a mal, dels paràmetres tradicionals.

En efecte, per una banda, són innegables els beneficis que les concentracions de població suposen en facilitar l'accés a una bona assistència mèdica, a unes possibilitats educatives més grans, a uns mínims serveis socials, a una més gran oferta cultural, a la generació d'un intens teixit social i a la disponibilitat d'un ampli instrumental que permeti des de la cuina de noves idees fins a les capacitats organitzatives de propostes alternatives.

Però resulta evident també que és precisament en l'àmbit urbà on apareixen amb més força les desigualtats i la insolidaritat, el consumisme, els episodis de violència, les dificultats d'habitatge, els guetos residencials i aquesta creixent proliferació dels "no-espais" com a referència als grans centres comercials, a les estacions de servei, als aeroports, a les cadenes de cafeteries, restaurants, hotels i centres, dits de lleure, on et pots trobar indiferentment en qualsevol part del món.

La ciutat ha esdevingut el paradigma del canvi social i tots els riscos per a la justícia, la llibertat, la pau i la protecció de l'entorn que veurem tot seguit s'hi manifesten amb la seva màxima força, de la mateixa manera que s'hi

manifesten totes les propostes de canvi que, en bona lògica, van sorgint de la consciència crítica de la societat.

2. La injustícia sempre creixent

Malgrat els progressos científicotècnics que certament ho possibilitarien, una bona part de la població mundial pateix encara d'una manca de cobertura de les seves necessitats bàsiques. Sovint, però, la falta de voluntat política, els objectius lucratius de les empreses i els egoismes dels particulars condueixen milers de milions de persones a unes condicions de vida deplorables. Així, per exemple, els morts de sida per impossibilitat d'accés a medicaments que no volen facilitar els laboratoris farmacèutics gelosos de les seves patents, les condicions laborals inhumanes que són aprofitades per les subcontractacions deslocalitzadores de les grans empreses, la feblesa de recursos per lluitar contra la fam quan se n'esmercen enormes quantitats a la guerra, l'inconscient i immoral negoci de les armes, el tancament de fronteres a les migracions, el comerç internacional en condicions de desigualtat, la corrupció barrejada amb els negocis il·lícits i els paradisos fiscals, la fugida de cervells, l'especulació financera, el deute extern abusiu, l'explotació sense fi dels recursos naturals, el deteriorament ambiental i la urbanització indiscriminada són alguns dels mecanismes generadors de les mancances indicades. No és difícil constatar, d'altra banda, que les esmentades mancances tenen un impacte més dolorós quan es tracta de poblacions concentrades especialment a les perifèries de les grans ciutats.

Tals mecanismes impedeixen no tan sols el manteniment de la dignitat de molta gent,

sinó que també són generadors de creixents diferències entre les poblacions del nord i del sud i també de diferències dins de cada un dels països. Si als anys cinquanta del segle xx ens referíem a una relació de 30 a 1 en la dimensió del PIB per capita entre el 20% més ric i el 20% més pobre de la població mundial, a hores d'ara hauríem de traslladar aquest diferencial a una relació de 103 a 1. I el mateix, malgrat que en una proporció menor, trobem a nivell intern dels estats on al mateix temps dins del PIB total augmenta la participació de les rendes del capital i disminueix la de les del treball. En darrera instància, les ciutats repeteixen el mateix esquema i probablement d'una forma més agreujada encara.

3. La governabilitat democràtica en qüestió

En sentit estricte, la política és el govern de la *polis*, és a dir, de l'urbs i sembla segur que les primeres experiències democràtiques apareguren a les ciutats. Tanmateix les actuals formulacions de la democràcia representativa no són gaire positives a tots nivells. Començant per un dels instruments bàsics de la participació ciutadana com són els partits polítics, observem immediatament tres dèficits importants: la manca d'eleccions "primàries" per triar els seus candidats, la pràctica inexistència de llistes obertes i les "pleitesies" que les seves necessitats de finançament originen envers els poders econòmics.

A escala estatal, les coses no milloren pas i veiem com es discrimina entre ciutadans de primera i de segona en no concedir-se el dret de vot als immigrants. S'observa al mateix temps la pràctica impossibilitat de dur a terme les iniciatives legislatives populars i es constata finalment que els municipis, primer graó de la democràcia, tan sols disposen del 16% dels diners públics enfront d'un 53% que correspon al Govern central.

Si ascendim en l'escala europea i mundial, hem de lamentar forçosament la pràctica

inexistència de democràcia. Un Parlament Europeu sense plenes facultats legislatives, unes Nacions Unides amb un vot per cada estat i per tant completament desproporcionat a la població, un Consell de Seguretat amb un incomprensible dret de veto per a cinc països privilegiats, unes institucions com les de Bretton Woods (Banc Mundial i Fons Monetari Internacional) on el vot correspon a la quota aportada, ens ho demostren palesament. I tot això sense oblidar que, a més a més, i per damunt dels organismes formals, existeixen els poders fàctics que des del G-8 fins al Fòrum Econòmic de Davos i des de la Cambra de Comerç de Brussel·les fins al Club Bilderberg determinen impunement nomenaments, polítiques, decisions econòmiques i accions bèl·liques.

D'altra banda, si la llibertat de les persones és un imperatiu de la democràcia, podem veure com la tal llibertat minva a marxes forçades en funció del creixement del control social. Les càmeres fotogràfiques en llocs públics i privats, les il·legals punxades telefòniques, la dissecció fotogràfica del territori, el seguiment de correus electrònics i d'entrades a internet, la informatització de qualsevol tipus de dada personal, etc. funcionen a ple rendiment justificats per unes falses pors davant de terrorismes que sovint són promoguts pels governs i que, quan no ho són, precisen d'altres formes de resposta. Novament, en una bona quantitat d'aquests atacs a la intimitat i a la privacitat, resulten ser els pobladors de les ciutats els qui s'enduen la pitjor part.

4. La pacificació és possible

És dubtós que les guerres hagin tingut cap sentit al llarg de la història, però és evident que a hores d'ara en tenen menys que mai. En èpoques d'economies eminentment agràries sotmeses als avatars climàtics i als fenòmens naturals podia, en algunes èpoques, esdevenir impossible la supervivència de les persones i, malgrat que no era justificable, podia ser almenys comprensible la voluntat d'atacar el veí per tal d'accedir d'aquesta manera

als béns que mancaven. Actualment, però, malgrat els milions de persones famèliques, hi ha recursos més que suficients per tal de satisfer les necessitats bàsiques dels pobladors de la Terra. I quan localment i circumstancialment es poden produir alguns dèficits, aquests són perfectament superables amb els actuals sistemes de comunicació, mitjans de transport, coneixements científics i disponibilitat de tècniques existents. A partir d'aquí, la guerra no és altra cosa que l'egoisme en grau superlatiu i la competitivitat duta al seu màxim extrem.

Tanmateix les guerres existeixen i si n'analitzem les raons podrem veure que, d'una banda, hi figuren els interessos econòmics bàsicament vinculats a les matèries primeres i als recursos energètics. Guerres, per tant, que el que pretenen és mantenir, quan no augmentar, els estatus de benestar d'una cinquena part de la població mundial en detriment de la resta. Els presents conflictes armats a l'Iraq, l'Afganistan i els ja minvants a Angola i Somàlia responen exactament a aquest esquema. Esquema d'interessos que a voltes es manté a nivell intern dels estats com hem pogut veure, entre d'altres, a Algèria, Colòmbia, el Congo Kinshasa i el Congo Brazzaville. Cal dir també que, en ocasions, i sense esclatar en guerres, aquests interessos dels privilegiats es mantenen mitjançant formes dictatorials basades en la tortura, la repressió i els assassinats extrajudicials, moltes vegades produïts amb el suport de les potències estrangeres. Aquest és el cas, per exemple, de Guinea Equatorial, Nigèria, Zimbabue, Myanmar i l'Uzbekistan.

D'altra banda, cal trobar també darrere de les guerres una sèrie de desencontres polítics, socials i ètnics que sovint puen la seva expressió en marginacions socials, en ocupacions territorials, en majories que oprimeixen minories o fins i tot en minories que oprimeixen majories. Ho trobem, per esmentar-ne alguns, en el cas d'Israel *versus* Palestina, de Sèrbia i Croàcia *versus* Bòsnia i Kosovo, de la Federació Russa *versus* Txetxènia, del nord *versus* el sud de Sudan, del Marroc *versus* el

Sàhara, i, fins fa poc temps, de la Gran Bretanya *versus* Irlanda del Nord.

Al marge dels orígens dels conflictes que hem assenyalat, el més preocupant, però, és l'obsessió que té la pràctica totalitat dels estats per tal de tenir permanentment en marxa una maquinària de guerra que sobretot serveix per incitar l'altre a fer el mateix. Una maquinària de guerra la justificació de la qual es troba gairebé sempre en la fabricació de falses o sobredimensionades amenaces i d'enemics inexistents. De tot això, se n'encarrega amb força eficiència una part important dels mitjans de comunicació darrere dels quals trobem gairebé sempre grans corporacions industrials, importants poders financers, responsables dels departaments de defensa i fabricants d'armaments. Constatem, si més no, el cas de la premsa francesa, en bona part en mans de Serge Dassault (*Le Figaro*), primer particular fabricant d'avions de combat, i d'Arnaud Lagardère (premsa regional i empori Editorial Hachette), accionista principal de les indústries bèl·liques privatitzades del país.

El cicle armamentista —una expressió més elegant que la maquinària de guerra— es presenta en diferents facetes, cadascuna més perniciosa que les altres. Primerament, hi trobem la despesa militar que, d'acord amb les estimacions dels organismes internacionals, a hores d'ara ja assoleix la xifra d'1.200.000 milions de dòlars anuals, és a dir, 22 vegades més del que l'Organització Mundial de l'Agricultura i de l'Alimentació (FAO) creu que caldria per a l'eliminació anual de la fam en el món. En segon lloc, hi apareixen les sorprenents xifres del personal adscrit a les forces armades, uns 26.000.000 de persones, quan segons les Nacions Unides n'hi hauria més que suficient amb mig milió de cascos blaus arreu del món per apaivagar els possibles focus i situacions de conflicte. En tercer lloc, la més que perversa recerca amb finalitats militars que malgrat la seva inacceptable dimensió ètica es justifica amb l'excusa de l'aprofitament civil de les seves innovacions. Excusa inservible perquè està més

que demostrat que aquests aprofitaments són escassíssims, que la via de transferència de tecnologia segueix més aviat el camí del civil cap al militar i que les noves descobertes en armament assolixen nivells absolutament degradants en el respecte cap a la persona. I en quart lloc, la producció i transferència d'armaments que suposa molt sovint un flux nord-sud que omple de beneficis els països enriquits alhora que omple de guerres els empobrits. En paral·lel, el tràfic de droga es produeix en la direcció contrària, i en moltes ocasions es pot parlar d'armes que es paguen amb droga i de drogues que es paguen amb armes. Altrament, aquesta activitat venedora d'armes és indigna i indignant en el cas espanyol, que ocupa un lloc destacat com a exportador mundial i, tal com ha denunciat Intermón-Oxfam, com a subministrador de municions a les guerres africanes.

Si dèiem, però, que la pacificació és possible, és que de veritat s'hi pot creure, sempre i quan, naturalment, la voluntat personal i política ens porti a l'assoliment de determinades condicions. Com a element bàsic, i com molt bé diu la UNESCO en la seva carta fundacional, cal que traguem les guerres de la nostra ment. És evident que avui no es pot, de cap manera, parlar de guerra justa i si entenem, tal com alguns han dit, com a guerra justa la que els aliats dugueren a terme l'any 1991 per reconquerir Kuwait, amb les baixes de 300 soldats nord-americans, amb 270.000 iraquians morts i amb el posterior embargament que generà, segons la UNICEF, més d'un milió de víctimes entre els nens menors de cinc anys, caldrà que revisem immediatament i amb profunditat els nostres conceptes morals. Però tot seguit, i si el conflicte ha esclatat, caldrà també procedir amb rapidesa a negociacions de pau incondicional.

El procés de pacificació caldrà que continuï amb el desarmament nuclear i convencional, amb la reducció dels efectius de les forces armades, amb la destrucció dels arsenals i amb la reconversió de la indústria militar cap a finalitats civils. Si bé es tracta gairebé sempre de decisions polítiques, cal tenir ben

present que aquestes han de ser impulsades per la pressió dels ciutadans mitjançant els moviments socials i els compromisos individuals. Ningú negarà a hores d'ara la raó moral que acompanyava tots els qui es manifestaren en contra de les proves nuclears, de la guerra del Vietnam o de la invasió de l'Iraq, per parlar de casos ben palesos. De la mateixa manera que actualment ja tothom ha entès les raons dels objectors de consciència al servei militar i comencen a entendre's les de les objeccions fiscals, financeres, laborals i científiques a tot allò que tingui relació amb la preparació de la guerra.

Dins d'aquest capítol, hem deixat per al final un aspecte central com és el de l'educació per la pau. Cal entendre d'entrada l'educació per la pau, i sens dubte la pau mateixa, en un sentit ample que exigeix prèviament la justícia, el desarmament, el respecte pels drets humans, l'equitat social, el desenvolupament dels pobles, la cura per l'entorn i molts altres requisits. En aquest sentit, educació per la pau ho serà tota aquella que ens porti cap als objectius esmentats. Però, evidentment, l'educació per la pau ens remet també a la presa de consciència dels privilegis de què gaudim els ciutadans del nord, a la renúncia de la competitivitat, a l'exclusió de qualsevol tipus de discriminació, de fanatisme i de patriotisme, i a la consideració del valor de la dignitat humana per damunt de qualsevol interès material, individual o col·lectiu. En darrera instància i a hores d'ara, educació per la pau ha de suposar també una eliminació de la cada cop més present violència virtual a les pel·lícules, als còmics, a les consoles i ordinadors, als jocs de rol, a les joguines bèl·liques i en qualsevol instrument formatiu i de lleure de nens, de joves i d'adults.

Simultània i complementària a l'educació per la pau en resulta la seva recerca, paradoxalment tan menystinguda en comparació a la recerca per la guerra, però bàsica si volem escrutar en els orígens dels conflictes i en les seves possibles solucions. És bo de saber que justament en aquesta direcció i seguint models ja establerts, sobretot al nord d'Europa,

s'està posant en marxa, amb l'aprovació per part del Parlament de Catalunya, l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), que troba les seves arrels en la Llei de foment de la pau i la posterior creació del Consell Català de Foment de la Pau, òrgan consultiu que vincula la societat civil i les institucions polítiques en temes de pau.

5. La immigració, clau de volta de la vida ciutadana

La ciutat és l'espai migratori per excel·lència. Les injustícies esmentades al segon capítol i les guerres analitzades al tercer ens evidencien les raons de les sortides i dels fluxos de població. Ens interessa ara saber, però, com des del nord acollim aquests fluxos i la resposta resulta, desgraciadament, ben negativa. Tanquem les portes a la seva vinguda i donem lloc a un mafiós tràfic de persones que en provoca la mort, no els facilitem la documentació necessària i els col·loquem en situacions de precarietat laboral i social, no els donem la plenitud dels drets com a ciutadans i fem factible el seu maltractament i la seva discriminació.

Caldria capgirar aquests malentesos i ser conscients que les migracions són un fet tan antic com la humanitat mateixa, que sempre s'ha mogut fugint de la fam i de la guerra. Caldria també entendre que, per a les societats envellides com les europees, la immigració és un manà de joventut i de força de treball, malgrat que no és pas per això que els hem de rebre, sinó perquè hi tenen dret. Caldria entendre en darrera instància que, contràriament al xoc cultural del qual tant es parla, les migracions es troben a l'origen dels nostres hàbits, costums, tradicions, riquesa artística i patrimonis literaris.

Tanmateix cal reconèixer que les mútues interrelacions no s'han produït sempre de la mateixa manera. En ocasions, els processos d'enriquiment i d'osmosi respectiva han funcionat prou bé, mentre que en altres circum-

tàncies s'han donat enfrontaments, creació de guetos i fins i tot situacions de dominació dels uns pels altres. A les nostres realitats es tracta, però, més de discriminacions socials que no pas ètniques. Així, per exemple, quan ens assabentem dels aldarulls als *banlieus* de les grans ciutats franceses hem de pensar sobretot en la protesta per la fallida de "l'ascensor social", causada per les polítiques laborals i de rendes dels governs dretans, més que no pas de lluites entre grups de població provinents d'ètnies o de territoris diferents.

Malgrat tot, quan passejant per Barcelona tens la possibilitat d'entretenir-te una estona a la Rambla del Raval t'adones que la convivència és perfectament plausible i que encara som a temps de no caure en les dures realitats viscudes en algunes ciutats europees. Això sí, sempre que siguem capaços de frenar els trets racistes que sobresurten en alguns mitjans de comunicació, d'eliminar els esperits xenòfobs de determinats grups de població autòctona i de practicar polítiques públiques obertes i respectuoses amb els immigrants.

Petita nota al marge, abans d'enllestir aquest apartat, ens l'ofereix el tracte gens favorable que a Espanya es ve donant des de fa gairebé una trentena d'anys al refugi i a l'exili polític. No deixa de ser paradoxal que, quan s'ha entrat en una millora de les pràctiques de la llibertat en la vida pública, s'hagi perdut en canvi la capacitat d'acolliment d'aquells que fugen de la guerra i de la repressió i que arriben a casa nostra, no tan sols per millorar les seves condicions de vida, sinó més aviat per salvar-la. Ha desaparegut de les nostres ciutats la pluralitat i la riquesa que va representar l'arribada dels expulsats per les dictadures llatinoamericanes dels anys setanta del segle xx i, en una absurda posició contrària a la que nosaltres fruïrem a la fi de la Guerra Civil, ens hem negat a rebre refugiats, excepte en quantitats simbòliques, provinents de Bòsnia, de Kosovo i de Txetxènia per no parlar dels totalment inexistents de Ruanda, del Sudan o de l'Iraq, a tall d'exemple.

6. Consumisme, limitació dels recursos

El darrer element que cal considerar dins dels grans reptes que afecten les societats actuals, i molt particularment la vida urbana, té relació amb el creixement exponencial del consumisme i la progressiva limitació dels recursos, l'origen dels quals es constata des dels anys cinquanta i la seva efervescència a partir dels anys setanta del segle xx. En efecte, un cop refetes les societats del cop de la Segona Guerra Mundial, el món occidental, i d'una manera particular les seves empreses, ens adonem que en el consum es troba la base del lucre i a partir d'aquí comença una acurada i volguda planificació que mitjançant la psicologia i les tècniques publicitàries cerca les motivacions dels compradors, els hipnotitza davant dels productes, els ofereix espais en els quals es predisposen els cinc sentits cap a l'atracció envers les mercaderies, se'ls proporcionen accessos, horaris i facilitats de pagament i es col·loca els ciutadans davant d'un fals sentiment de felicitat.

Als governs, democràtics o no, aquesta situació ja els convé, tota vegada que crea ciutadans conformistes amb models de vida —especialment de consum i de lleure— uniformes, i poc disposats a aixecar la veu contra el sistema sobretot si, a més a més, com en el cas espanyol, tenen damunt seu la responsabilitat d'uns pagaments hipotecaris de llarga durada. El maig francès del 68 fou evidentment un toc d'alerta davant d'aquesta situació copsat tan sols per determinades minories. Per a la resta, la porta del pensament únic quedava completament oberta.

Els resultats, però, no s'han fet esperar gaires dècades i a hores d'ara ja ens hem pogut adonar de dues coses. Primera, que l'actual nivell de consum és d'impossible generalització a la totalitat de la població mundial. Com molt bé es digué a la Cimera Mundial per al Desenvolupament Sostenible que tingué lloc a Johannesburg l'any 2002, si la humanitat sencera volgués tenir accés als mateixos recursos naturals (aigua, minerals, fonts d'energia, fusta, etc.) de què disposem els habitants del

món industrialitzat, una cinquena part del total, caldrien tres planetes. En conseqüència, si partim de la idea de justícia que figura al títol d'aquest capítol haurem d'admetre que l'única via per aplicar-la en l'àmbit material és mitjançant la posada en pràctica de la teoria del decreixement. És a dir, que no estem èticament autoritzats a créixer més —naturalment que sí a desenvolupar-nos— en la mesura en què la major part de població de la Terra haurà d'abstenir-se de fer-ho. Va sent hora que així ho expressin les autoritats econòmiques dels països i donin d'aquesta manera exemple a empresaris i ciutadans que han d'encaminar-se cap al mateix objectiu.

Segona cosa, que la injustícia que cometem amb el consum afectarà més encara les generacions que han de venir. Els símptomes són ben clars: esgotament dels recursos, minva en la biodiversitat, contaminacions de tota mena, escalfament del planeta. I també es comencen a albirar guerres pels recursos, noves malalties, assecament de llacs, desaparició d'alguns espais emergents, etc. No complim pas de cap manera amb el proverbi indi que ens parla de la disponibilitat en lloguer de la Terra que cal conservar en bon estat fins els qui vindran darrere nostre.

7. No està pas tot perdut

El sistema socioeconòmic imperant que, a grans trets, hem intentat identificar als apartats anteriors, tot i que encara es presenta amb molta força, gaudí de la més punyent vigència durant la dècada dels anys noranta del segle xx, un cop enfonsada la mal anomenada alternativa del socialisme real, que en realitat no era altra cosa que capitalisme d'estat amb un altíssim nivell de militarització. La segona meitat de la dècada veié ja, primer a Chiapas i després a Seattle, com des del sud i des del nord s'aixecaven senyals de rebuig que es consagraren a partir de gener de l'any 2001 amb la celebració, successiva i fins al moment actual, dels anomenats Fòrums Socials Mundials que sota el seu amplemant conegut lema d'"un altre món és possible" pre-

senten un seguit de propostes per transformar l'actual sistema de globalització.

Malgrat que es podria prendre com una excessiva simplificació, el conjunt d'aportacions dels Fòrums iniciats a Porto Alegre, però que han tingut continuïtat en diverses ciutats —novament el paper de la ciutat— d'arreu del món, en trobades de diferent nivell, representen en bona mesura l'intent de construcció d'una economia comunitària i substitutiva de l'actual, injusta i depredadora.

Alguns trets que s'infereixen de les temàtiques tractades apunten clarament en aquesta direcció. El millor repartiment en l'accés a les terres per a les explotacions agràries, les transferències gratuïtes de tecnologia, la cancel·lació del deute extern, l'increment de la cooperació al desenvolupament, el fre a l'economia especulativa i no pas productiva, les pràctiques de comerç just, la promoció de les finances ètiques, l'establiment de fórmules empresarials cooperatives, el repartiment del treball entre tots els qui hi opten, el consum responsable, els vincles a potenciar entre els països del sud, l'ocupació i recuperació de fàbriques abandonades, les iniciatives empresarials dutes a terme per dones, la creació d'instruments de fiscalitat internacional, la reconducció de la despesa militar cap a finalitats socials, la posada en pràctica de la renda bàsica, les "*ollas populares*", els intercanvis no dineraris, i moltes d'altres, en serien exemples ben evidents.

En tot cas, aquesta nova manera de veure l'economia exigeix almenys tres requisits que corresponen als tres grans *partenaires* socials, és a dir, individus, empreses i administracions. Per part dels individus, consumidors però alhora treballadors i inversors, cal abandonar la filosofia del tenir per la de l'ésser, la de la competència per la de la cooperació i la del guany material per la del benestar col·lectiu. Per part de les empreses, s'ha d'assumir veritablement el concepte de responsabilitat social en el ple sentit de l'expressió i no pas, com ben sovint passa, com una estratègia més de màrqueting. En el ben entès que la responsabilitat social cal tenir-la amb els treballadors, amb els clients i usuaris, amb els proveïdors, amb els competidors comercials, amb els subcontractistes, amb les hisendes públiques i amb les administracions a tots els nivells. Per part de les administracions, s'ha d'arribar a entendre d'una manera definitiva que la seva missió és el servei públic a tots els ciutadans i no pas als més poderosos o privilegiats, que la fiscalitat ha de ser veritablement distribuïdora i que els drets econòmics, socials i culturals han de ser tan respectats com els drets civils i polítics.

En tot aquest context, la ciutat no és més que un espai de constatacions poc afortunades i, alhora, un laboratori de proves que podrien ser, de veritat, estris de transformació. Si així fos, podríem parlar, amb tot coneixement de causa, de ciutats educadores.